

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
Харківський національний університет внутрішніх справ
Сумська філія
Кафедра гуманітарних дисциплін

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ
з навчальної дисципліни «Конфліктологія»
вибіркових компонент
освітньої програми першого (бакалаврського) рівня вищої освіти
081 Право (право)

№1 за темою №1 «СТАНОВЛЕННЯ КОНФЛІКТОЛОГІЇ ЯК НАУКИ.
МЕТОДОЛОГІЯ ТА МЕТОДИ КОНФЛІКТОЛОГІЇ»

Суми 2024

ЗАТВЕРДЖЕНО

Науково-методичною радою
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 14.08.2024 р. №8

СХВАЛЕНО

Вченою радою Сумської філії
Харківського національного
університету внутрішніх справ
Протокол від 08.07.2024 р. №8

ПОГОДЖЕНО

Секцією Науково-методичної ради
ХНУВС з гуманітарних та
соціально-економічних дисциплін
Протокол від 13.08.2024 р. №7

Розглянуто на засіданні кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії
Харківського національного університету внутрішніх справ
Протокол від 27.06.2024 р. №22

Розробник:

1. Професор кафедри гуманітарних дисциплін Сумської філії ХНУВС,
канд. іст. наук, ст. наук. співр. **Надія ДЕМИДЕНКО**

Рецензент:

1. Професор кафедри психології та педагогіки Харківського національного
університету внутрішніх справ, доктор психологічних наук, професор
Наталія МІЛОРАДОВА

План лекції

1. Історія становлення конфліктології як науки.
2. Місце конфліктології в системі соціальних дисциплін.
3. Об'єкт, предмет та завдання сучасної конфліктології.

Рекомендована література:

Основна

1. Гуменюк Л. Й. Соціальна конфліктологія. Львів : ЛьвДУВС, 2015. 564 с.
URI:https://dspace.lvduvs.edu.ua/bitstream/1234567890/445/1/Гуменюк_соціальна_конфліктологія_2015.pdf
2. Герасіна Л.М., Требі М.П. Конфліктологія : навч. посіб. Харків. : Право, 2012. 128 с.
URI:https://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/Konfliktologiy_2012.pdf
3. Конфліктологія : навч. посіб. / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. — Х. : Право, 2012. — 128 с.
URI:http://library.nlu.edu.ua/POLN_TEXT/POSIBNIKI_2012/Konfliktologiy_2012.pdf
4. Матвійчук Т. Ф. Конфліктологія: навчально-методичний посібник. Львів : Вид-во «ГАЛИЧ-ПРЕС», 2018. 76 с.
URI:https://repository.ldufk.edu.ua/bitstream/34606048/10152/1/Матвійчук_Т._Конфліктологія.pdf

Додаткова

1. Ващенко І. В. Кляп М.І. Конфліктологія та теорія переговорів: навч. посіб. К. : Знання, 2013. 407 с.
URI:<https://aau.academy/documents/11/КОНФЛІКТОЛОГІЯ.pdf>

ТЕКСТ ЛЕКЦІЇ

1. Історія становлення конфліктології як науки.

Виникненню конфліктології як відносно самостійної теорії та практики наприкінці 50-х років ХХ століття передував тривалий період формування, накопичення і розвитку конфліктологічних ідей та поглядів. Спочатку це відбувалося у межах філософії, а пізніше - соціології, психології та інших наук. У зв'язку з цим доцільно проаналізувати еволюцію наукових уявлень про конфлікт.

Конфлікти супроводжують всю історію розвитку людства. Навіть сам потік історії рухається у мінливих руслах конфліктів. Однак цей потік містить і певні якісно відмінні, визначальні етапи.

Уважний погляд на історію розвитку цивілізації відкриває разючий факт: до нас існувала величезна кількість народів, культур та цивілізацій, про які ми сьогодні маємо досить приблизне уявлення. Серед загиблих народів є такі, самі назви яких практично нічого нам не кажуть ні про місце їхнього життя, ні про особливості їхнього світосприймання, культури, релігії та науки. Деякі з цих

народів трансформувалися у процесі історії, деякі нині мають інші назви або поглинулися більшими етносами. Однак усе це не змінює того факту, що впродовж тривалого ходу історії конфлікти між народами відбувалися головню у формі воєн, що призвело до зникнення одних та посилення, утвердження інших - сильніших, агресивніших, витриваліших, розумніших.

І. В. Ващенко та її колеги вважають, що тимчасові затишшя після воєн встановлювалися не через зростання миролюбства, а через виникнення величезних імперій унаслідок успішних загарбницьких воєн. Такими імперіями вона називає імперію Македонського, Османську імперію, Рим, Китай, Орду, Росію.

Конфлікти з'явилися разом з першими людськими спільнотами. Вони були звичайними, повсякденними явищами і протягом тривалого часу не становили об'єкт наукового дослідження. Проте окремі важливі думки про них є у найдавніших першоджерелах, які дійшли до нас.

Одна з перших пам'яток, яка дає уявлення про способи вирішення конфліктів у стародавньому світі - закони царя Хаммурапі: дотримання визначених правил дало змогу викорінити міжусобні війни, поліпшити становище країни та позбавити людей від страху. Метою проголошення законів було встановлення соціальної справедливості: *"щоб сильний не чинив утиску слабкому, щоб надати справедливість сироті і вдові, щоб у Вавилоні судити суд країни, виносити рішення країни та гнобленим надавати справедливість. Нехай засяє у країні моя справедливість"*. Однак аналіз цих законів показує їхню суворість, а іноді й жорстокість.

У пам'ятці давньоіндійської філософії - законах Ману - також знаходимо вказівки на способи розв'язання спорів між людьми: *"У судових справах мають допускатися свідки, гідні довіри За різниці (у свідченнях) свідків цар має віддати перевагу більшості, за рівності - наділеним видатними якостями, при різниці між різними - брахманам"*.

Цікавими є погляди Конфуція (551-479 рр. до н. е.). Головною серед моральних заповідей, залишених нащадкам, є: *"Перебуваючи поза домом, тримайте себе так, ніби ви приймаєте почесних гостей. Користуючись послугами людей, поведіть себе так, ніби здійснюєте урочистий обряд"*.

Вищою цінністю мислителі давнини визнавали не війну і боротьбу, а мир і злагоду. «У боях перемагають ті, хто ігнорує війну, - вчив стародавній китайський філософ Лао- цзи (579-499 до н. е.). - Головне полягає в тому , щоб дотримуватися спокою». І На його думку , головні першооснови світу Ян (світле) і Ін (темне) не так борються між собою , скільки , доповнюючи один одного , утворюють гармонію Єдиного.

Цим поглядам китайського мислителя співзвучні ідеї та давньогрецького філософа Геракліта Ефеського (535-475 до н. е.). Який бачив джерела конфліктів в деяких універсальних властивості світу в цілому, в його суперечливої сутності. Але разом з тим він розумів, що крім протиріч і ворожнечі в світі є місце і для гармонії, злагоди:

Війна - батько всіх речей, а світ - їх мати. Все суще складено в гармонію через противоображеність. Універсум поперемінно то єдиний і пов'язаний дружбою, то множествен і сам собі ворожий в силу якоїсь ненависті.

Саме у світлі категорій протиріч та боротьби, вперше представлених древніми філософами в якості загальних характеристик буття, може бути глибоко зрозуміла і сутність конфлікту, його універсальний характер.

Протиріччя - центральна категорія діалектики - сучасного філософського вчення про загальних категоріях і законах розвитку природи, суспільства і людського мислення. Згідно з цим вченням протиріччя пов'язано з різноманіттям елементів єдиного цілого. Протиріччя і є ставлення особливого роду між цими елементами цілого, що виникає при появі будь-якої неузгодженості, невідповідності у структурі цілого. І оскільки абсолютно сталого відповідності ні в одному реальному предметі немає, остільки протиріччя носить універсальний характер, як і конфлікт» який в даній зв'язку може бути представлений як момент загострення у розвитку протиріччя, як прояв одного з його станів або властивостей. Саме тому, що протиріччя носить універсальний характер, світ перебуває в постійному русі та розвитку.

Таким чином, категорія протиріччя пов'язана з вивченням джерела всякого руху, зміни і розвитку, який сучасна діалектика бачить у сутності самих предметів. З універсальністю протиріччя пов'язаний і загальний характер конфлікту, що виступає як один зі станів або властивостей протиріччя.

Категорія боротьби доповнює поняття протиріччя, конкретизуючи характер взаємовідносин його протилежних сторін. Боротьба - одне з основних понять діалектики. Його зміст включає в себе не тільки сам момент боротьби протилежних сил, але і момент їх співіснування, яким і забезпечується цілісність процесу.

Однак серед як давніх, так і сучасних філософів немає повної єдності в розумінні ролі протиріч, боротьби і конфліктів. Вже деякі з древніх філософів висловлювали утопічні надії на можливість створення суспільства, де будуть усунені всякі суперечності і конфлікти. Давньогрецький філософ Епікур (341-270 до н.е.) вважав, що лиха, пов'язані з нескінченними війнами, зрештою змусять людей жити в стані міцного миру. І незважаючи на те, що реальне життя знову і знову зруйнувала нездійсненні мрії, утопії подібного роду виявили велику притягальну силу і виникали знову і знову.

Тлумачення природи Конфлікту в епоху середньовіччя

У Середньовіччя, коли утвердилася християнська релігія, заснована на ідеях людинолюбства, рівності всіх перед Богом, домогтися міцного миру між людьми знов-таки не вдалося. Причому, зіткнення тривали не тільки між віруючими і невіруючими, а й між самими одновірцями. З цього приводу Еразм Роттердамський (1469-1536) зауважував: *«Найбільшим абсурдом є те, що Христос присутній в обох таборах, як ніби сам з собою веде боротьбу»*.

Намагаючись якось пояснити і виправдати незліченні прояви зла у світі створеному Богом, релігійна філософія розробила спеціальне вчення, що одержало найменування «виправдання Бога», або «теодиція». Суть цього вчення зводилася

до з'ясування того, як при доброму і всемогутньому Бозі у світі існують різноманітні конфлікти: глобальні катастрофи, жорстокі війни, підступні вбивства, нещастя і страждання людей.

Постановка цих, за висловом Г. Гейне, «проклятих питань» з'явилася одним з джерел зародження богозаперечення, атеїзму. Тому різного роду спроби відповісти на ці питання, що розпочалися ще на зорі християнства, не припиняються до цих пір. Відома відповідь одного з перших християнських богословів Тертуліана (160-220), який вважав що природа Бога, його задуми не піддаються людському розуму і тому нам нічого не залишається, як тільки сліпо вірити в нього. «Вірую, бо абсурдно» - говорив він.

Два різних підходи до розуміння природи соціального конфлікту в Новий час.

Про протиріччя в природі, суспільстві, мисленні, про боротьбу між людьми, класами, державами вчені міркували особливо багато в Новий час, коли соціальні конфлікти стали найбільш гострими. Про природу конфліктів писали Ф. Бекон і Т. Гоббс . Ж.-Ж. Руссо та І. Кант , Гегель і Маркс , В. Соловйов та І. Бердяєв .

У ході обговорення виявилися два різних підходи до розуміння природи соціального конфлікту, які можна **визначити як песимістичний і оптимістичний** .

Песимістичний підхід найбільш чітко висловив англійський філософ Томас Гоббс (1588-1679). У книзі «Левіафан» (1651) він негативно оцінював людську природу. Людина, вважав він, за своєю природою є істотою егоїстичною заздрисним і ледачим Тому первинний стан людського суспільства він оцінював як «війну всіх проти всіх». Коли цей стан став для людей нестерпним, вони уклали між собою договір про створення держави, яка, спираючись на свою величезну силу, порівнянну лише з міццю біблійного чудовиська Левіафана, здатне позбавити людей від нескінченної ворожнечі. Таким чином, негативно оцінюючи людську природу, Т. Гоббс не бачив іншого способу подолання порочності людей крім застосування державного насильства .

Оптимістичний підхід представлений французьким філософом Жан-Жаком Руссо (1712-1778), який на відміну від Гоббса вважав, що людина за своєю природою добра, миролюбна, створена для щастя. Джерелом конфліктів у сучасному суспільстві, на його думку, з'явилися недоліки в його організації, помилки і заботи людей і насамперед їх прихильність до приватної власності. Найважливішим інструментом відновлення природних для людей відносин миру і злагоди має стати створюване ними за взаємною договором демократична держава, що спирається переважно на ненасильницькі, виховні засоби, які найбільшою мірою відповідають сутності людини.

І в наступний період дослідники даної проблеми або дотримувалися однієї із зазначених двох концепцій, або ж розробляли ту чи іншу різновид їх синтезу .

Концепція соціального конфлікту Маркса і його послідовників.

Вельми детальна концепція соціального конфлікту була запропонована економістом і соціологом Карлом Марксом (1818-1883). За Марксом, конфлікти властиві всім рівням соціального життя: політиці, економіці, культурі. Головною причиною боротьби класів було панування приватної власності на якій ґрунтуються всі так звані

«антагоністичні суспільно - економічні формації» У комуністичному суспільстві заснованому на суспільній власності зникнуть антагоністичні протиріччя конфлікту. Тим самим буде закінчена передісторія людства і почнеться його справжня історія.

Послідовники Маркса в Росії, В. І. Ленін у інші, вважали, що гострі соціальні протиріччя зникнуть вже при соціалізмі, на першій, нижчій фазі комунізму. У радянській філософії це положення визнавалося безперечним, проголошувалося, що «з побудовою розвинутого соціалізму переростання неантагоністичних протиріч у антагоністичні стає об'єктивно неможливим».

Проте досягнення цього ідеалу пов'язувалося в марксизмі із застосуванням масового насильства у вигляді непримиренної боротьби пролетаріату з буржуазією, соціалістичної революції, збройного повстання, громадянської війни і диктатури пролетаріату. Тому саме ці форми соціальних конфліктів в марксизмі розроблені найбільш детально. Дотримуючись вчення Маркса, Ленін і його соратники створили розгорнуте вчення про руйнівні сили соціалістичної революції, про мистецтво підготовки та проведення збройного повстання, методи здійснення диктатури пролетаріату з метою ліквідації правлячої еліти на чолі з царською династією, а також дворянства, духовенства, буржуазії, куркульства, різноманітних «ворогів народу», «інакомислячих» і т. п. Революційне насильство було для Маркса та його послідовників головним методом вирішення соціальних конфліктів, а реформи, компроміси - лише його побічним продуктом.

У своєму подальшому розвитку теорія конфлікту постійно спирається на базові ідеї про природу конфлікту, висловлені видатними мислителями давнини, Середньовіччя та Нового часу. Так, сучасна конфліктологія, використовуючи ідеї класичної філософії, тек чи інакше дотримується двох основних концепцій людської природи.

Одні вчені, керуючись ідеями Руссо, Маркса, стверджують, що людина є істота раціональна, а сплески агресії і жорстокості виникають як вимушена реакція на життєві обставини. На їх думку, людська свідомість і психіка формуються прижиттєво під впливом конкретних соціальних умов. Вони вважають, що реформи і вдосконалення соціальних інститутів приведуть з неминучістю до знищення конфліктів і воїн.

Інші стверджують початкову ірраціональну природу людини, для якого насильство і агресія є природними. Слідуючи настановам Т. Гоббса, розвиненим в працях Ф. Ніцше (1844-1900) і З. Фрейд (1856-1939), прихильники цієї концепції розглядають агресивні прояви в поведінці людини як патологію і відхилення в його природі, а як природний стан, диктоване його природою. На їх думку, саме тому, прагнучи до вічного в останньому світу, людство неминуче повертається до війни.

Однак, незважаючи на плідність ідей про природу конфлікту, висловлених класичною філософією, у вивченні сутності конфлікту аж до кінця XIX в. були суттєві недоліки:

1. Конфлікти розглядалися лише в самому загальному плані, у зв'язку з філософськими категоріями протиріч та боротьби, добра і зла, як загальна властивість не тільки соціального, а й природного буття;
2. Специфіка соціальних конфліктів у цілому не досліджувалась, давався лише опис окремих видів соціальних конфліктів: в економіці, політиці, культурі, психіці;
3. Досліджувалися переважно лише конфлікти макро - рівня, між класами, націями, державами, а конфлікти в малих групах, внутрішньоособистісні конфлікти залишалися поза увагою науковців;
4. Загальні риси конфлікту як феномена соціального життя не досліджувалися, у зв'язку з чим не було і самостійної теорії конфлікту, а отже, і конфліктології як науки.

2. Місце конфліктології в системі соціальних дисциплін.

Утворення конфліктології не було штучним процесом. Її виникнення було обумовлено, насамперед, тим, що в основі будь-якого конфлікту лежать протиріччя, які відіграють системну і освітню роль, що вивчають різні науки. Виходячи з цього, багатогранні дослідження, що нагромадилися в різних парадигмах соціальних і деяких природознавчих наук (насамперед, в математиці і біології) із проблем конфліктних відносин вимагали свого окремого наукового осмислення. Реальність конфліктів виявлялася в їх цілісності, а не в їх яких-небудь філософських, психологічних, соціологічних, правових та інших аспектах. На певному етапі свого розвитку перед суспільними науками виникла гостра необхідність у цілісних і комплексних знаннях про такий соціальний феномен як конфлікт. Виходячи з того що конфліктологія є досить молодою науковою дисципліною, деякі автори розглядають цю науку як відносно самостійну. Останнім часом вона все більше набирає статусу повноцінної й автономної дисципліни, що має комплексний характер і поліпарадигмальний предмет. Конфліктологія використовує емпіричні дані, концептуальні основи, теоретичні моделі як самостійні, так і будь-якої іншої науки, методи і способи, які дозволили б поглиблювати вивчення конфліктів.

Найбільш тісно сучасна конфліктологія пов'язана із соціологією, яка, вивчаючи суспільну думку щодо різних проблем суспільства, роблячи стосовно них власні висновки, може виявити болючі її зони, а також простежити наслідки цих явищ для суспільства.

Оскільки конфлікти завжди пов'язані з боротьбою інтересів людей або їх поглядів, величезну роль відіграє психологічний фактор. Через цикл психологічних дисциплін конфліктологія робить глибоке осмислення проблемних ситуацій, протиріч, драм і трагедій, сприяє більш умілій поведінці з опонентами, пошуку психологічних резервів особистості для запобігання проблемних ситуацій, а також виходу з них або їх розв'язанню, якщо конфлікт вже розпочався.

Психодіагностика допомагає конфліктології проводити дослідження з питань прогнозування конфліктів. Психокорекція, психотерапія, психологічне консультування допомагають налагодити взаємини всередині груп, а також і на міжособистісному рівні. Велике значення має досвід психологічної науки в питаннях розв'язання внутрішньоособистісних конфліктів.

Саме життя вимагає пошуку взаємозв'язку конфліктології з педагогічними науками. Сфера взаємозв'язку може лежати в процесі виховання дитини як особистості і майбутнього активного учасника суспільного життя, а так само в наявності педагогічного такту в ході розв'язання різних проблемних ситуацій.

Історія, філософія і сучасна філософська думка сформулювали загальні принципи розуміння конфлікту як найгострішої форми виявлення протиріччя, як зіткнення і взаємодії протилежностей.

Зв'язок з циклом математичних наук, насамперед, із прикладною математикою, представляється у вигляді абстрактних математичних моделей, які можна інтерпретувати на реальних об'єктах. У багатьох сферах громадського життя можна застосовувати математичне моделювання конфліктних ситуацій і розраховувати на певний результат.

Зв'язок конфліктології з циклом правових наук полягає в тому, що вони стверджують принципи і норми, права й обов'язки, у рамках яких має знаходитися людина, група і все суспільство. Порушення цих норм і прав призводить до конфліктних ситуацій, які можуть вилитися в конфлікти. У той же час через правове поле вони дають обґрунтування границь, які можна використовувати при вивченні і запобіганні конфлікту.

Цикл історичних наук дає конфліктології багатий і різноплановий матеріал для аналізу політичних, соціальних, військових та інших конфліктів у суспільстві. Історичний досвід показує, які втрати несуть у собі конфлікти, дає унікальну можливість знайти способи їх запобігання, а врахування негативного досвіду в минулому може дати можливість уникнути його у майбутньому.

Культурно - мистецтвознавський цикл наук здобуває у сьогоденні підвищену увагу. Зв'язок з конфліктологією ми можемо побачити у тому, що саме культура і мистецтво посідають все більше місце в духовній сфері життя людини, вони безпосередньо впливають на формування несхожості і протилежності життєвого укладу людини, які, у свою чергу, стають джерелом безперервної низки конфліктних ситуацій у суспільному житті.

Соціальні науки завжди відображають (адекватно чи не зовсім) стан суспільства, його потреби. Конфліктний характер сучасного суспільства і пов'язане з цим прагнення людей до співробітництва, згоди, потреба в цивілізованих формах вирішення виникаючих напруженостей і протиріч викликали до життя таку нову галузь знання, якою є конфліктологія.

Конфліктологія як окрема дисципліна склалася в п'ятдесятих- шістдесятих роках нинішнього століття в надрах західної соціології та політології. Її предметом стало пояснення процесів життя, функціонування та розвитку суспільних систем і підсистем допомогою категорії конфлікту, що позначає зіткнення, протиборство суб'єктів, які переслідують протилежні інтереси і цілі.

Конфліктологія - теоретико - прикладна дисципліна. Це означає, що її зміст складається з наступних рівнів знання: теоретичного пояснення конфлікту як соціального феномена, аналізу його природи, динаміки, взаємозв'язку з усіма суспільними відносинами, його місця і функцій в системі суспільних дій і взаємодій; вивчення конкретних видів конфліктів, що виникають у різних формах соціального життя (сім'я, колектив, фірма і т.д.), технології їх регулювання та дозволи. На цій основі конфліктологія розробляє необхідні орієнтири, якими можна скористатися в процесі управління соціумом.

Суттєвою особливістю конфліктології є її комплексний характер. Оскільки конфлікти мають місце у всіх сферах суспільного життя і на всіх рівнях її організації та розвитку, то ними цікавляться представники різних соціальних дисциплін. Соціологи, політологи, психологи, економісти, юристи, фахівці в області організації і управління і навіть вчені, які займаються точними науками, вивчають різні аспекти суспільних конфліктів, їх розвитку та подолання. Загальна для всіх суміжних наук мета - виявлення і пояснення механізмів, управ. ляючих суспільними процесами, пов'язаними з конфліктами, їх динамікою, обґрунтування можливості передбачення тих чи інших актів поведінки суб'єктів у конфліктних ситуаціях.

Зі сказаного випливає, що теоретичні джерела конфліктології багатогранні. Кожна з наук, яка звертається до проблем суспільного конфлікту, вносить свій внесок у теоретичний і методологічний базис конфліктології.

Загальні, філософсько - соціологічні основи теорії конфлікту були закладені марксизмом, що визнається основоположниками сучасної конфліктології. Так, Л.Козер пише: «Карл Маркс є класичним теоретиком конфлікту». Як відомо, в центрі уваги марксизму залишалася крайня форма соціального конфлікту - класова боротьба, соціальна революція, словом, класовий антагонізм. В основі його лежить протиріччя між продуктивними силами і виробничими відносинами.

Марксистське уявлення про соціальний класовий конфлікт виходило з визнання лише одного суб'єкта конфлікту - великої соціальної групи (класу). За межами аналізу залишалися інші соціальні групи, шари, а тим більше особистість. Ця обставина стала однією з головних причин нездатності марксистів зрозуміти і проаналізувати різноманіття соціальних конфліктів.

Незважаючи на однобічність, марксистська концепція справила певний вплив на формування поглядів західних політологів і соціологів з проблеми конфліктів. Такий вплив простежується як в роботах західних учених початку 20-го століття, так і засновників сучасної конфліктології (Р. Дарендорф, А.Турен та ін.) Найважливіша ідея сучасної теорії конфлікту - зв'язок конфлікту з об'єктивними соціальними протиріччями, розгляд конфлікту в контексті, суспільних відносин - це традиція марксизму.

У західній соціології та політології вчення про суспільний конфлікт сходять к. працям Е. Дюркгейма, Г.Зиммеля, Л. Гумпловича, М. Вебера, В. Парето, Г. Моска. Вперше термін «концепція конфлікту» в наукову літературу введений Г.Зиммеля. Він аналізував конфлікти процесу породження і зміни форм культури, між змістом і формою культури, «об'єктивної» і суб'єктивної культурами, підкреслював постійний характер конфліктів. Р.Зіммель зазначав, що

в усвідомленні непереборне цих конфліктів полягає «трагедія культури». Г.Зіммель розглядав конфлікт як одну з форм соціалізації, вважаючи його психологічно обумовленим явищем.

Інші вчені аналізували конфлікти як в контексті соціального дарвінізму (бачили їх причину в боротьбі за існування), так і соціального детермінізму. Наприклад, В. Парето, протиставляючи свої погляди поглядам Маркса, вважав одним з головних факторів, що детермінують суспільний процес, суперництво еліт і боротьбу мас з елітою. Разом з тим він не заперечував правоту Маркса в тому, що класова боротьба є фундаментальна «величина» в історії. Однак В. Парето відкидав тезу, що класова боротьба визначається виключно протиріччями в економіці, конфліктами, що впливають із власності на засоби виробництва. На думку В. Парето, першопричиною протиріччя між масою і елітою може бути володіння державною владою і військовою силою. Цей італійський соціолог і політолог стверджував, що усунення конфлікту між працею і капіталом не веде до зникнення класової боротьби. Класова боротьба - лише форма боротьби за життя, а те, що іменують «конфліктом між працею і капіталом» - лише форма класової боротьби. Релігійні конфлікти - теж форма класової боротьби. Зникаючи, вони замінюються соціальними конфліктами. Але якщо навіть утвердиться колективізм, не буде «капіталу», конфлікти не зникнуть, класова боротьба теж. Одну форму класової боротьби замінить інша. «Виникнуть конфлікти між різними верствами трудящих соціалістичної держави, між «інтелектуалами» і «неінтелектуалами», між різними типами політиків, між ними і підлеглими, між новаторами і консерваторами».

В. Парето своєрідно розумів класову боротьбу. Проте його прогноз щодо сталості конфліктів повністю підтвердився.

Г. Моска, також італійський соціолог і політолог, розвивав ту ж думку про постійний характер конфліктів у суспільстві, пов'язуючи їх існування з поділом суспільства на панівний «політичний чи правлячий клас» і керований клас - більшість народу. Історія суспільства постійно залишається боротьбою цих класів, насильство і конфлікти тут відіграють важливу роль у встановленні стабільності.

Найбільший німецький соціолог М. Вебер вважав, що будь-яке суспільство роздирають корінні протиріччя, зокрема, між місцем, займаним членом суспільства, і його заслугами, між егоїзмом індивіда і необхідністю підпорядкування, відданості суспільним інтересам. Усередині суспільства мають місце різні конфлікти між групами, партіями, окремими особистостями. Влада невіддільна від панування. Її існування свідчить про нерівність, що полягає в тому, що один з індивідів може нав'язувати свою волю іншому. Той факт, що в соціальній науці другої половини 19 і перших десятиліть 20 століття так чи інакше розглядалися класовий і інші суспільні конфлікти, не означав створення особливого напрямку в науці аж до 50-х років, коли такий напрям виділилося з соціології та політології.

3. Об'єкт, предмет та завдання сучасної конфліктології.

До певного часу практика обходилася без спеціальних знань про конфлікти. Вперше предметом наукового пізнання стали конфлікти між державною владою і суспільством, окремими соціальними групами, що знайшло вираження у навчаннях про демократію. Пізніше в коло інтересів науки потрапляють соціально - класові конфлікти, політичні, етнонаціональні, а потім міжгрупові і міжособистісні. Нарешті, виникає потреба в систематичному аналізі всіх істотно значущих для суспільства конфліктних відносин та їх взаємозв'язку з відносинами гармонії та злагоди. Вона була продиктована самою природою сучасного суспільства, здатного до нормального функціонування та розвитку, тільки будучи цілеспрямовано регульованим і в основному свідомо керованим.

Необхідною передумовою будь-якого дослідження є визначення основних його понять, розробка понятійного апарату. Поняття та категорії є основними формами мислення, з яких складаються дві інші найважливіші його форми - судження й умовиводи. Під предметом будь-якої науки розуміється уявна ідеальна теоретична модель тогооб'єкта, частини або сфери дійсності, на який спрямований її головний інтерес. Предмет і об'єкт науки тісно пов'язані між собою, близькі, однак вони не є тотожними поняттями.

Між ними існує не тільки взаємозв'язок, але і певна дистанція, яка може скорочуватися, проте ніколи не може бути цілком переборена. Предметом конфліктології є ідеальна модель конфліктної взаємодії, теорія, основою якої виступає понятійний апарат з його центральною ланкою - категорією конфлікту. Об'єктом конфліктології є саме соціальне життя, вся нескінченна розмаїтість реальних конфліктів, якими наповнене минуле і сучасне суспільне життя. Як самостійна наука конфліктологія існує недавно. Однак не-зважаючи на це можна вже виділити ряд проблем і питань, що вже увійшли в неї як парадигма сучасної конфліктології: сутність соціального конфлікту; типологія і класифікація конфліктів; еволюція конфліктів; генезис конфліктів; структура конфлікту; функції конфліктів; інформація в конфлікті; динаміка конфлікту; діагностика конфлікту; завершення конфлікту; керування конфліктом; механізми і способи вирішення конфлікту (розв'язання і попередження конфліктів).

Становлення конфліктології продовжується безупинно, що цілком зрозуміло, однак це відбувається на комплексній основі. Як теоретико-прикладна дисципліна ця наука має три рівні знань: а) загально-теоретичний і методологічний, який пояснює природу конфліктів як соціальних феноменів, аналізує їх структуру, ознаки, елементи в системі суспільних взаємин; б) теоретико-праксеологічний, на якому розробляються теорії, відслідковуються особливості та виокремлюються типи конфліктів у різних галузях, формах та інститутах громадського життя; в) емпірично - прикладний, який є підґрунтям конфліктології й утворюється на основі емпіричних досліджень та складається із зафіксованих фактів, експериментів, тестувань, моделювання, тренінгів тощо. Наявність подібних рівнів вивчення конфліктів дозволяє виявити кілька функцій конфліктології як науки: теоретико-пізнавальну, прогностичну, управлінську. До системи базових категорій конфліктології можна віднести такі поняття: конфлікт, протиріччя, зіткнення, протистояння, дихотомія, дилема, дезінтеграція, боротьба, аномалія. На основі цих категорій відбувається формування більшості

конфліктологічних понять, а їх кількість залежить від рівня проникнення в сутність конфліктного явища. Серед цих понять - учасники конфлікту, сторони конфлікту, девіантна поведінка та інші. Серед зазначених категорій і понять існують і ті, якими оперують й інші суспільствознавчі науки, однак залежно від специфічних умов використання конфліктологія наповнює їх власним змістом і відповідно інтерпретує.

Протилежність конфлікту - це згода, єдність, інтеграція, співробітництво, злагода. Ці категорії відображають перспективу після завершення конфлікту або ж його альтернативу і так само використовуються у конфліктології. Мобільність запозичення багатьох категорій і понять у конфліктології з інших наукових дисциплін не є чимось особливим, ймовірніше це можна виділити як характерну рису всіх суспільствознавчих дисциплін. Ми повинні розглядати конфлікт, як явище не субстанціональне, яке не може існувати само собою, незалежно від інших явищ і процесів. Конфлікт необхідно розглядати як один з багатьох станів соціальних взаємин, причому він, при всій своїй поширеності, все-таки виступає як тимчасове явище, а в якості постійного стану суспільства виступає згода.

Визначення основних структурних елементів конфлікту:

Сторони конфлікту - це суб'єкти соціальної взаємодії, що знаходяться в стані конфлікту або ж явно чи неявно підтримують конфліктуючих.

Предмет конфлікту - це те, через що виникає конфлікт.

Образ конфліктної ситуації - це відображення предмета конфлікту у свідомості суб'єктів конфліктної взаємодії.

Мотиви конфлікту - це внутрішні спонукальні сили, підштовхують суб'єктів соціальної взаємодії до конфлікту (мотиви виступають у формі потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань).

Позиції конфліктуючих сторін - це те, про що вони заявляють один одному в ході конфлікту чи в переговорному процесі.

Конфліктологія як наукова дисципліна склалася в 50 -60- х рр.. XX в. в надрах західної політології та соціології. Її предметом стало пояснення процесів життя, функціонування та розвитку суспільних систем і підсистем допомогою категорії конфлікту.

Конфлікт - зіткнення двох чи більше різноспрямованих сил з метою реалізації їхніх інтересів в умовах протидії.

Конфліктологія - теоретико - прикладна дисципліна. Її зміст складається з наступних рівнів знання: 1) теоретичного пояснення конфлікту як соціального явища, аналізу його природи, динаміки, взаємозв'язку з усіма суспільними відносинами, його місця і функцій в системі суспільних дій і взаємодій; 2) вивчення конкретних видів конфліктів, що виникають у різних формах соціального життя (сім'я, колектив тощо), технології їх регулювання та дозволи.

Особливістю конфліктології є її комплексний характер. Оскільки конфлікти мають місце у всіх сферах суспільного життя і на всіх рівнях її організації та розвитку, то ними цікавляться представники різних гуманітарних дисциплін.

Політологи, соціологи, юристи, економісти та ін. вивчають різні аспекти соціальних конфліктів, їх розвитку та подолання. Загальна для всіх суміжних наук мета - виявлення і пояснення механізмів, керуючих соціальними процесами, пов'язаними з конфліктами, їх динамікою.

У літературі виділяють три рівня вивчення конфліктів: фундаментальний теоретичний, з позиції теорії середнього рівня і емпіричний рівень, підпорядкований безпосередньо практичним управлінським цілям. Відповідно слід розрізняти і функції конфліктології: теоретико - пізнавальна, аналітична і прогностичних - управлінська. Розробка фундаментальних теоретичних проблем конфліктології вносить внесок у розвиток соціальних наук. Дослідження з позицій теорії середнього рівня збагачують соціологічні та політологічні знання про механізми суспільних процесів. Вивчення конфлікту на емпіричному рівні, в поєднанні з теорією, дозволяє розробляти прогностичні моделі конфліктного дії суспільних суб'єктів і методу управління ім. Аналіз конкретних конфліктів - необхідна умова їх регулювання та вирішення.

Конфлікт - це таке відношення між суб'єктами соціальної взаємодії, яке характеризується їх протиставленням на основі протилежно спрямованих мотивів (потреб, інтересів, цілей, ідеалів, переконань) та / або суджень (думок, поглядів, оцінок і т. п.).

Для з'ясування суті конфлікту важливо виділити його основні ознаки та сформулювати необхідні і достатні умови його виникнення. Представляється достатнім виділити два таких ознаки.

1. Конфлікт завжди виникає на основі протилежно спрямованих мотивів або суджень. Такі мотиви і судження є необхідною умовою виникнення конфлікту.

2. Конфлікт - це завжди протиставлення суб'єктів соціальної взаємодії, яке характеризується нанесенням взаємного збитку (морального, матеріального, фізичного, психологічного і т.п.).

Отже, необхідними і достатніми умовами виникнення конфлікту є наявність у суб'єктів соціальної взаємодії протилежно спрямованих мотивів або суджень, а також стан протиставлення